

ОБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ ЯК КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ

БАНДУРКА Ірина Олександрівна - кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права і кримінології Харківського національного університету внутрішніх справ

У статті аналізуються загальні ознаки складу злочинів, характеризується невід'ємний елемент складу злочинів - об'єкти злочинів, розглянута класифікація складу злочинів та їх теоретичне та практичне значення.

Ключові слова: об'єкт, злочин, правові відносини, кримінально-правова категорія, кваліфікація об'єктів злочинів, суспільна небезпека, елемент складу злочинів.

Об'єктом злочину вважається кримінально-правова категорія, яка використовується для позначення суспільних інститутів, яким завдано шкоду внаслідок вчинення кримінального протиправного діяння (бездіяльності).¹ Кримінальний кодекс України має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини та громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля та конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру й безпеки людства, а також запобігання злочинам. Для здійснення цього завдання Кримінальний кодекс України визначає, які суспільно небезпечні діяння є злочинами та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили (ст. 1 КК України).²

Об'єктом охорони, згідно з КК України, є суспільні відносини, зокрема, права і свободи людини та громадянина, власність,

громадський порядок та громадська безпека, довкілля, конституційний лад України, мир і безпека людства. Єдиною й дійсною підставою кримінальної відповідальності є наявність складу злочину, тобто сукупності ознак (об'єктивних і суб'єктивних), що визначають вчинене суспільно небезпечне діяння як злочин, передбачений Кримінальним кодексом України.

Такими ознаками злочину є об'єкт та об'єктивна сторона, суб'єкт і суб'єктивна сторона. Об'єктом злочину виступають суспільні відносини, перелічені у ст.1 КК України, які охороняються законом і яким протиправним діянням завдано шкоду. Без об'єкта злочину немає складу злочину.

Невід'ємним фактором у практичному застосуванні норм кримінального права є правильність кваліфікації того чи іншого злочину. З огляду на це у теорії кримінального права виник своєрідний апарат – склад злочину, на основі якого побудовано конструкцію норм Особливої частини Кримінального Кодексу України. За допомогою складу злочину стають можливими віднесення окремих діянь за відповідними ознаками до окремих видів кримінальних правопорушень, структуризація видів злочинів, кваліфікація діянь та вирішення інших практичних питань.

У науковій літературі склад злочину визначають як сукупність установлених у кримінальному законі юридичних ознак (об'єктивних і суб'єктивних), що визначають

¹ Кримінальний кодекс України :науково-практичний коментар / за заг. ред.. В.Т. Маляренка та В.В. Сташица. Харків : ТОВ «Одіссей». – 2004. – С.7.

² Там же. – 1148 ст.

вчинене суспільно небезпечне діяння як злочинне³.

Об'єкт злочину є надзвичайно важливим, хоч і юридично рівнозначним обов'язковим елементом складу будь-якого кримінально протиправного та суспільно небезпечного діяння. Теоретичний аспект об'єкту злочину детально розроблено у юридичній науці, проте до цього часу точиться багато дискусій щодо його визначення.

Інтереси, що охороняються, можуть мати реальний характер – життя, здоров'я, недоторканність володіння – або ідеальний – честь, релігійні почуття, гідність тощо. Ці інтереси можуть належати окремій особі, фізичній чи юридичній, чи окремим спільнотам, існуючим у державі, або всій сукупності суспільних факторів, всьому суспільству, або, нарешті, державі як юридично організованому цілому. Правоохорона може стосуватись як самого інтересу, захищаючи його безпосередньо від руйнування, знищення чи зміни, або охорона може бути спрямована на юридичне відношення особи до такого блага – охорона можливості та свободи володіти, розпоряджатись чи користуватись таким благом чи інтересом.⁴

Об'єкт злочину – це соціально-значимі цінності, інтереси, блага, що охороняються кримінально-правовим законом на які посягає особа, вчиняючи злочин, і в результаті вчинення злочинного діяння припиняється або може бути причинена суттєва шкода.⁵

В.Я. Горбачевський зазначає, що об'єктом злочину є суспільні відносини, які перебувають під охороною кримінального закону, на які посягає злочин, яким заподіюються або які ставляться під загро-

зу заподіяння суспільно небезпечної шкоди.⁶

Такої ж думки притримується професор Коржанський М.Й. (об'єктом злочину у кримінальному праві є суспільні відносини, які охороняються законом від злочинних посягань).⁷

Мельник М.І. та В.А. Клименко також вважають, що об'єктом злочину є суспільні відносини між людьми, що існують у суспільстві та охороняються нормами кримінального законодавства.⁸

Проте не можна цілком погодитись з вищезазначеними поглядами про поняття об'єкту злочину. Такий підхід до цієї проблеми дещо недооцінює значення людини у сфері соціального життя, визнаної Конституцією України найвищою соціальною цінністю, а її права, свободи та їх гарантії мають визначати зміст і спрямування діяльності держави.⁹

Більш точною є теорія А.Н. Трайніна, на думку якого об'єктом посягання в його конкретному життєвому втіленні можуть бути як матеріальні, так і нематеріальні цінності – політичні, моральні, культурні та інші.¹⁰

Прихильники цієї теорії визначення об'єкта злочину зазначають, що цінності – це те, що має суттєве значення для людини і суспільства в цілому, тому вони охороняються нормами різних галузей права, а найважливіші з них бере під захист кримінальне законодавство. Будь – яке злочинне діяння, спрямоване проти цих найважливіших цінностей, створює загрозу спричинити або спричинює їм шкоду, отже, вони є об'єктом

³ Бажанов М.І. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / М.І. Бажанов, В.В. Сташис, В.Я. Тацій. – Київ – Харків: Юрінком Інтер – Право, 2002. – 416 с.

⁴ Русское уголовное право. Лекции: Часть общая: В 2-х т. Т. 1 / Таганцев Н.С.; Сост. и отв. ред.: Загородников Н.И. – М.: Наука, 1994. – 380 с. С.32-35

⁵ Курс уголовного права. Общая часть. Том 1: Учение о преступлении / Подред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. М., 2002. С.209

⁶ Горбачевський В.Я. Кримінальне право України: теоретичний курс та практикум: Навчальний посібник / За заг. ред. В.Я. Горбачевського – К.: Атіка, 2005. с.51

⁷ Коржанський М.Й. Кримінальне право і законодавство України. Частина Загальна. Курс лекцій / За ред. М. Й. Коржанського – К.: Атіка, 2001.-С.147

⁸ Мельник М.І. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник.(Ю.В.Александров, В.І. Антипов, М. В. Володько та ін.). Вид. 3-тє, переробл. та допов./ За ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка.- К.: Юридична думка, 2004.- С.78

⁹ Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К.: Преса України, 1997. – 80 с

¹⁰ Трайнин А.Н. Общее учение о составе преступления. – М.: Госюриздат, 1957. – С.123

злочину. Тому, на їхню думку, об'єкт, як елемент складу злочину, – це цінності, що охороняються кримінальним законом, проти яких спрямовано злочинне діяння і яким воно може заподіяти або спричиняє шкоду.¹¹

П. С. Матишевським висловлено ще одну точку зору, згідно з якою як об'єктом злочину, крім суспільних відносин, виступають і особисті блага людини (життя, здоров'я, фізична недоторканність, честь, гідність). Слід зазначити, що ця точка зору заслуговує повної підтримки, оскільки вказані блага – це природні цінності, існування яких не залежать від суспільства і держави, а можуть ними лише охоронятись.¹²

Суспільні відносини – це специфічні взаємодії, врегульовані різноманітними соціальними нормами. Суспільні відносини виникають між двома та більше людьми, які відіграють певну соціальну роль, мають якусь соціальну позицію. Виникають вони також і між групами людей, між людиною та групою.

Правова наука, яка в цьому питанні ґрунтується на положеннях філософії, визнає, що структура суспільних містить у собі: предмети (об'єкти), стосовно яких виникають суспільні відносини; суб'єкти (учасники, носії) суспільних відносин, ті, між ким суспільні відносини виникають; соціальний зв'язок, у якому проявляється зміст суспільних відносин.¹³

Предметом (об'єктом) суспільних відносин завжди є те, з приводу (стосовно) чого виникає суспільне відношення. Як предмет (об'єкт) суспільних відносин можуть виступати ті чи інші явища зовнішнього світу, предмети, які є продуктом людської діяльності і мають відповідну цінність (як у грошовому, так і не в грошовому визначенні).

Враховуючи викладене, на думку автора,

об'єкт злочину – це ті суспільні відносини, цінності, матеріальні та нематеріальні блага, на які посягає злочин, завдаючи певної шкоди, і які охороняються кримінальним законодавством.

Дивлячись на те, що суспільні відносини, на які посягають злочини і які є об'єктами таких злочинів, є дуже різноманітними, у кримінально-правовій науці сформувалася певна класифікація цих об'єктів. Така класифікація є необхідною, тому що вона сприяє більш повному розкриттю сутності та значимості об'єктів злочину.

Найбільш поширеною класифікацією об'єктів є так звана «вертикальна» класифікація. Вона розрізняє об'єкти загальні, родові і безпосередні.

Традиційно загальним об'єктом називають усі суспільні відносини, поставлені під охорону кримінального законодавства. Однак це не означає, що кримінальне право охороняє усі без винятку суспільні відносини. Норми кримінального права спрямовані на захист лише тих суспільних відносин, спричинення шкоди яким здатне завдати істотної шкоди інтересам суспільства в цілому. Отже, об'єктом злочину є не всі й не будь-які суспільні відносини, а лише ті, які охороняються кримінальним правом.¹⁴

Проте, як зазначає П.С. Мартишевський та Є. В. Фесенко, практично вся сукупність суспільних відносин не може бути об'єктом складу злочину. По суті, це об'єкт кримінально – правової охорони, який не слід ототожнювати з поняттям об'єкта злочину. Отже, для введення так званого загального об'єкта у «вертикальну» класифікацію об'єктів злочинів немає підстав. Ця класифікація, на їхню думку, містить лише два види об'єктів – родовий і безпосередній.¹⁵

Очевидно, що така категоричність щодо заперечення наявності підстав для введення загального об'єкта у «вертикальну» кла-

¹¹ Шевчук В.В. Об'єкт злочину за кримінальним правом України / Шевчук В.В., О.В. Охман // Університетські наукові записки. – 2006. – № 2(18) – С. 234 – 239

¹² Фріс П. А. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / П.А. Фріс – К.: Атіка, 2004. – 488 с.

¹³ Фріс П. А. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / П.А. Фріс – К.: Атіка, 2004. – 488 с.

¹⁴ Омельчук О.М. Кримінальне право України: Навч. посіб. / С. Г. Волкотруб, О. М. Омельчук, В. М. Ярін та ін.–За ред. О. М. Омельчука. – К.: Наукова думка; Прецедент, 2004. – С.129

¹⁵ Матишевський П.С. Кримінальне право України. Загальна частина: Підр. / Г.В. Андрусів, П.П. Андрушко, В.В. Беньківський та ін.; П.С. Матишевського та ін. – К.: Юрінком – Інтер, 1997. – С. 129.

сифікацію необґрунтована. Оскільки такий об'єкт об'єднує вичерпне коло суспільних відносин, взятих під охорону кримінального закону. Якщо ж ті чи інші відносини не взяті під таку охорону, то заподіяння їм шкоди не є злочином. Загальний об'єкт дає змогу розкрити соціально-політичну сутність, суспільну небезпечність злочину. Він іноді допомагає відмежувати злочин від незлочинної поведінки.¹⁶

Значення загального об'єкт злочину, перш за все, допомагає у визначенні кола найбільш важливих суспільних відносин, благ та інтересів суспільства, які охороняються кримінальним законодавством.

Наступним елементом у вертикальній системі об'єктів є родовий об'єкт злочину. Наукова література у більшості випадків пропонує визначення родового об'єкту як групи однорідних, тотожних за своїми характеристиками об'єктів, які охороняються єдиною групою кримінально-правових норм і перебувають між собою у відповідному співвідношенні.¹⁷

Родовий об'єкт являє собою менш високий (усереднений) рівень узагальненості суспільних відносин, які охороняються кримінальним законом. Групування суспільних відносин здійснюється не довільно, а на підставі об'єктивно існуючих критеріїв, які обумовлюють їх тотожність або однорідність. Такими критеріями є різні елементи суспільних відносин, які охороняються, їх соціальне призначення в них (суб'єкти або предмети відносин, зміст та особливість соціального зв'язку). Основою ж такої класифікації суспільних відносин справедливо визнається та чи інша сфера державного або громадського життя. Тому родовими об'єктами слід визнавати відносини власності, систему господарювання, відносини, що забезпечують належний громадський порядок і моральність та інш.

¹⁶ Шевчук В.В. Об'єкт злочину за кримінальним правом України / Шевчук В.В., О.В. Охман // Університетські наукові записки. – 2006. – № 2(18) – С. 234 – 237

¹⁷ Фріс П. А. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / П.А. Фріс – К.: Атіка, 2004. – 488 с.

Не випадково, що родовий об'єкт злочинів найчастіше зазначається у назві розділу Особливої частини КК. Наприклад, розділ VII названо «Злочини у сфері господарської діяльності». Родовим об'єктом виступають саме ці суспільні відносини, тобто такий їх стан, який забезпечує встановлений у державі порядок господарювання. Іноді родовий об'єкт злочину вказується в самій кримінально-правовій нормі. Так, у ст. 401 КК (поняття військового злочину) як родовий об'єкт військових злочинів зазначається встановлений порядок несення або проходження військової служби.¹⁸

Проте деякі автори звертають увагу на уявний характер родового об'єкту. Наприклад, І.П. Лановенко та Г.І. Чангулі зауважували, що окремі автори висловлюють сумніви щодо доцільності й навіть правильності його визначення, тому що родовий об'єкт злочину – це абстракція, якої не знає закон.¹⁹

Родовий об'єкт злочину все-таки має значення для практики кримінального права. Він дає змогу провести класифікацію всіх злочинів і кримінально-правових норм, які встановлюють відповідальність за їх вчинення. Ця властивість була покладена в основу побудови Особливої частини Кримінального кодексу, правильно об'єднавши в межах одного розділу кодексу норми, в яких встановлюється відповідальність за посягання на тотожні чи однорідні суспільні відносини. Так, до розділу VI Особливої частини КК України «Злочини проти власності» включено норми, які встановлюють відповідальність за злочинні посягання на ті суспільні відносини, що покликані забезпечити недоторканність власності. До розділу XVIII Особливої частини КК «Злочини проти правосуддя» включені норми про відповідальність за посягання на існуючу в нашій державі систему правосуддя.

¹⁸ Мельник М.І. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник.(Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько та ін.). Вид. 3-тє, переробл. та допов./ За ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка.- К.: Юридична думка, 2004.- С 82.

¹⁹ Лановенко І.П., Чангулі Г.А. Уголовно-правовая охрана трудовых прав граждан/ АН УССР. Ин-т государства и права. – Киев.: Наук. Думка, 1989. – С.13.

Третім видом є безпосередній об'єкт злочину. Під ним слід розуміти ті конкретні суспільні відносини, які поставлено законодавцем під охорону певної статті Особливої частини КК і яким завдається шкоди злочинном, що підпадає під ознаки конкретного складу злочину.²⁰

Правильне визначення безпосереднього об'єкта дає можливість встановити коло суб'єктів відносин, які охороняються, межі злочинної і незлочинної поведінки, правильно сформулювати склад злочину, кваліфікувати за існуючою статтею Особливої частини, визначити ступінь суспільної небезпечності посягання на охоронювані законом суспільні відносини, розмір покарання та інше.²¹

Видовим об'єктом є той об'єкт, на який посягають усі злочини окремого виду (вбивства, викрадення, дезертирство, хабарництво тощо). Безпосередній об'єкт – це вже порушені суспільні відносини, тобто об'єкт, який вже змінився окремим конкретним злочином або який перебуває в умовах реальної небезпеки. На відміну від загального, родового, видового об'єктів, яким шкода безпосередньо злочином не заподіюється, шкоду від злочину завжди зазнає безпосередній об'єкт. На рівні родового, родового та загального об'єктів суспільна шкода заподіюється тільки завдяки пошкодженню або загрози пошкодження безпосереднього об'єкта. Видовий, родовий та загальний об'єкти страждають тільки в тій частині, у якій шкода заподіюється безпосередньому об'єкту. При цьому у конкретному своєму прояві окремі суспільні відносини як безпосередній об'єкт ушкоджуються злочином або навіть знищуються, анулюються зовсім. Видовий об'єкт може бути ушкодженим лише в одиничних своїх проявах, але не може бути анульованим, бо неможливо зовсім знищити злочинним чином відносини

даного виду, наприклад, відносини власності, життя, здоров'я людей та інші суспільні відносини як такі.²²

У теорії кримінального права широко відома також і класифікація безпосередніх об'єктів злочинів «за горизонталлю». Сутність цієї класифікації полягає в тому, що на рівні безпосереднього об'єкта виділяють основний (головний) і додатковий об'єкти. Необхідність такої класифікації виникає тоді, коли той самий злочин одночасно завдає шкоди кільком суспільним відносинам. Наприклад, у разі розбою – ст. 187, – страждають власність і життя або здоров'я людини; у разі перевищенні влади або службових повноважень, якщо воно супроводжувалося насильством над особою – ч. 2 ст. 365, – об'єктами виступають відносини власності й особа потерпілого.

Отже, основний об'єкт слід розуміти як такі суспільні відносини, той інтерес, який законодавець, створюючи норму, намагався поставити під охорону кримінального закону в цьому випадку. Додаткові об'єкти і суспільні відносини, які, заслуговуючи у певному аспекті самостійної охорони, стосовно цілей і завдань створення цієї норми, захищаються кримінальним законом лише опосередковано, оскільки ці відносини обов'язково потрапляють в небезпеку спричинення шкоди під час вчинення посягання на основний безпосередній об'єкт. Факультативний об'єкт – це такі суспільні відносини, які, потребуючи в інших випадках і самостійної кримінально-правової охорони, під час вчинення цього злочину може потрапити у небезпеку заподіяння шкоди, проте зовсім не обов'язково.²³

Розгляд теоретичних питань про об'єкт злочину має важливе значення для перспектив подальшого дослідження проблем, пов'язаних зі встановленням складу злочину як підстави кримінальної відповідальності особи та приведення науки кримінального права у відповідність до сучасних методів урегулювання суспільних відносин. Об'єкт злочину є одним із найголовніших та

²⁰ Бажанов М.І. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / М.І. Бажанов, В.В. Сташис, В.Я. Тацій. – Київ – Харків: Юрінком Інтер – Право, 2002. – С. 99

²¹ Галиакбаров Р.Р. Уголовное право Российской Федерации. Общая часть / Р.Р. Галиакбаров. – Краснодар, КГАУ, 1997. – С. 141.

²² Коржанський М.Й. Кримінальне право і законодавство України. Частина Загальна. Курс лекцій / За ред. М. Й. Коржанського – К.: Атіка, 2001.-С.163

²³ Там же, что и 29.

обов'язковим елементом складу злочину, а тому його правильне визначення має вирішальне значення для практичного застосування норм кримінального права.

Література

1. Бажанов М.І. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / М.І. Бажанов, В.В. Сташис, В.Я.Тацій. – Київ – Харків: Юрінком Інтер – Право, 2002. – 416 с.
2. Галиакбаров Р.Р. Уголовное право Российской Федерации. Общая часть /Р.Р. Галиакбаров . – Краснодар, КГАУ, 1997. – С. 141.
3. Горбачевський В.Я. Кримінальне право України: теоретичний курс та практикум: Навчальний посібник / За заг. ред. В.Я. Горбачевського – К.: Атіка, 2005. с.51
4. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К. : Преса України, 1997. – 80 с
5. Коржанський М.Й. Кримінальне право і законодавство України. Частина Загальна. Курс лекцій / За ред. М. Й. Коржанського – К.: Атіка, 2001.-С.147
6. Кримінальний кодекс України :науково-практичний коментар / за заг. ред.. В Т. Малярєнка та В.В. Сташиса. Харків : ТОВ «Одіссей». – 2004. – С.7.
7. Курс уголовного права. Общая часть. Том 1: Учение о преступлении / Подред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. М., 2002. С.209
8. Лановенко И.П., Чангули Г.Л. Уголовно-правовая охрана трудовых прав граждан/ АН УССР. Ин-т государства и права. – Киев.: Наук. Думка, 1989. – С.13.
9. Матишевський П.С. Кримінальне право України. Загальна частина: Підр. / Г.В. Андрусів, П.П. Андрушко, В.В. Беньківський та ін.; П.С. Матишевського та ін. – К.: Юрінком – Інтер, 1997. – С. 129.
10. Мельник М.І. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник.(Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько та ін.). Вид. 3-тє, переробл. та допов./ За ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка.- К.: Юридична думка, 2004.- С 82.
11. Омельчук О.М. Кримінальне право України: Навч. посіб. / С. Г. Волкотруб, О М. Омельчук, В. М. Ярін та ін.–За ред О. М. Омельчука. – К.: Наукова думка; Прецедент, 2004. – С.129
12. Русское уголовное право. Лекции: Часть общая: В 2-х т.. Т. 1 / Таганцев Н.С.; Сост. и отв. ред.: Загородников Н.И. – М.: Наука, 1994. – 380 с. С.32-35
13. Трайнин А.Н. Общее учение о составе преступления. – М.: Госюриздат, 1957. – С.123
14. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / П.Л. Фріс – К.: Атіка, 2004. – 488 с.
15. Шевчук В.В. Об'єкт злочину за кримінальним правом України / Шевчук В.В., О.В. Охман // Університетські наукові записки. – 2006. – № 2(18) – С. 234 – 239.